

ŽMOGAUS ORUMAS KAIP ŽMOGAUS TEISIŲ PAGRINDAS

Giedrė PAURIENĖ

Mykolas Romeris University
Maironio str. 27, LT 44211 Kaunas, Lithuania
E-mail: pauriene@mrui.eu
ORCID ID: [0000-0003-2902-2855](https://orcid.org/0000-0003-2902-2855)

DOI: 10.13165/PSPO-22-31-13

Anotacija. Straipsnyje teoriniu aspektu analizuojama, kaip suvokiama žmogaus orumo samprata jos santykyje su žmogaus garbe? Ar siejasi žmogaus poreikis į orumą su jo savigarbos apsauga? Tema apie žmogaus orumą, jo garbę, savigarbą iš etinės pusės kalbama nepakankamai, todėl temos naujumas grindžiamas poreikiu išsamiau aptarti žmogaus orumo kaip žmogaus teisių pagrindo etinį aspektą. Tyrimo objektas: žmogaus orumo kaip žmogaus teisių pagrindo etinis aspektas. Tyrimo tikslas: atskleisti žmogaus orumo kaip žmogaus teisių pagrindo etinį aspektą. Tyrimo uždaviniai: 1. Aptarti žmogaus orumo sampratą, parodant jos ryšį su garbės etine kategorija; 2. Įvertinti žmogaus poreikį į orumą kaip savigarbos apsaugą. Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizės metodas, teisės aktų analizės metodas, lyginamosios analizės metodas, apibendrinimas.

Moralės ištakos stebimos žmonių socialiniame gyvenime. Žmogus yra kartu ir individuali (atskira, nepakartojama), ir visuomeninė būtybė (socialinio junginio narys). Toks žmogaus padėties dvilypumas sąlygoja moralės reikalingumą. Moralė bando suderinti asmeninius ir visuomeninius interesus. Tiek orumas, tiek garbė kyla iš to, kad žmonės yra socialinės būtybės, kurios gali gyventi tik žmonių bendruomenėje. Žmogaus noras būti pripažintam kitų veikia jį motyvuojančiai. Žmogaus pripažinimo poreikis įgyja dvi skirtingas formas: siekis savo vertės patvirtinimo ir siekis savo būties patvirtinimo. Tuomet, kai kalbama apie savivertę, atsiranda ir garbės etinė kategorija. O kalbant apie žmogaus būties pripažinimą, turima galvoje jo orumas kaip politinis ir teisinis pripažinimas. Pagarba žmogaus prigimtiniam orumui yra būtina sąlyga, kad žmogus gerbtų save ir galėtų šią savigarbą rodyti išoriniam pasauliui. Savigarba, kuri suprantama kaip orumas, galima pažeisti, ar net sunaikinti. Žmogaus orumas lemia žmogaus teises į sveikatą, laisvę, asmens neliečiamybę, apsaugą. Žmogaus orumas yra universali teisė, kurią turi kiekvienas žmogus nepriklausomai nuo religijos, lyties, rasės, pilietybės, išsilavinimo, todėl žmogaus orumas nėra individuali žmogaus savybė.

Pagrindinės sąvokos: žmogaus orumas, savigarba, garbė, žmogaus teisės, etika.

Įvadas

Žmogaus orumas yra visų atskirų žmogaus teisių pagrindas, šiandien tai yra įtvirtinta ne tik Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, bet ir kituose nacionaliniuose bei tarptautiniuose dokumentuose. Jungtinių tautų chartija (1945), Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948), Europos žmogaus teisių konvencija (1950) ir kitos tarptautinės sutartys remiasi žmogaus orumu, kad pagrįstų atitinkamus žmogaus teisių paaiškinimus (Tiedemann, 2010).

Tačiau daugiau nei pusanthro šimtmečio laikotarpyje, t. y. nuo 1776 m. Virdžinijos teisių deklaracijos akto paskelbimo, žmogaus teisių deklaracijose ir kodifikacijose nebuvo minima orumo idėja. Tik po Antrojo pasaulinio karo, patyrus sistemingą nacionalsocialistinės diktatūros vykdomą milijonų žmonių teisių atėmimą, pažeminimą ir žudymą, buvo suvokta, kad būtina užtikrinti pagarbą žmogaus pagrindinėms teisėms stipriu viršnacionaliniu mastu (Habermas, 2011, p.14).

Taigi orumo akcentavimas konstitucijose ir tarptautinėse teisinėse sutartyse grindžiamas sistemingo jo pažeidimo patirtimi. Sakinys – žmogaus orumas neliečiamas – reiškia reakciją į patirtį, kad šis orumas iš tikrųjų yra gana pažeidžiamas ir pažeidžiamas milijonus kartų. Visuotinė Žmogaus teisių deklaracija 1948 m. gruodžio 10d. nurodo, „kad niekas neturi patirti savavališko kėsinosi į asmens garbę ir reputaciją ir kad kiekvienas asmuo turi teisę į įstatymo apsaugą nuo kėsinosi į jo garbę ir orumą“. Konstitucijos straipsnis apie žmogaus orumo

neliečiamumą yra moralinis sakiny – jame ne aprašomas faktas, o nustatoma norma. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje žmogaus orumas tiesiogiai paminimas trijuose straipsniuose:

„21 straipsnis. Žmogaus asmuo neliečiamas. Žmogaus orumą gina įstatymas. Draudžiama žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti tokias bausmes.

22 straipsnis. Įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsینimosi į jo garbę ir orumą.

25 straipsnis. Laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai.“

Asmens garbės ir orumo gynimas yra specifinė fizinių asmenų teisė, ginama civilinės teisės ir viešosios teisės normų. Tai fizinio asmens neturtinė vertybė kuri yra neliečiama, pagal Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 1 straipsnį, kuriame nurodoma, kad „*žmogaus orumas yra neliečiamas, jį reikia gerbti ir saugoti*“. Kaip ir tarptautinėse teisės konvencijose, taip ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje reikalaujama pagarba žmogaus orumui, tačiau nepateikiama pati samprata. Theodoro Heusso nuomone, žmogaus orumo sampratos formavimą, galima suprasti tiek teologiškai, tiek filosofškai, tiek ir etiškai (Will, 2004). Jovaišas (2004) rašė apie žmogaus garbės ir orumo interpretacijos ir gynimo galimybes, Meškauskaitė (2004) tyrinėjo žmogaus orumo kategoriją žiniasklaidos teisėje, Vaišvila (2005) analizavo žmogaus orumo kategoriją ir teisę į orumą teisinio personalizmo požiūriu, Venckienė (2009) tyrinėjo žmogaus orumo terminologijos probleminius aspektus, Kaminskaitė ir Paurienė (2021) gilinasi į policijos pareigūno garbės ir orumo įžeidimo etinius aspektus.

Šio straipsnio tyrimo problema konkretizuojama šiais klausimais: Kaip suvokiama žmogaus orumo samprata jos santykyje su žmogaus garbe? Ar siejasi žmogaus poreikis į orumą su jo savigarbos apsauga?

Tema apie žmogaus orumą, jo garbę, savigarbą iš etinės pusės kalbama nepakankamai, todėl temos naujumas grindžiamas poreikiu išsamiau aptarti žmogaus orumo kaip žmogaus teisių pagrindo etinį aspektą.

Tyrimo objektas: žmogaus orumo kaip žmogaus teisių pagrindo etinis aspektas.

Tyrimo tikslas: atskleisti žmogaus orumo kaip žmogaus teisių pagrindo etinį aspektą.

Tyrimo uždaviniai:

1. Aptarti žmogaus orumo sampratą, parodant jos ryšį su garbės etine kategorija.
2. Įvertinti žmogaus poreikį į orumą kaip savigarbos apsaugą.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizės metodas, teisės aktų analizės metodas, lyginamosios analizės metodas, apibendrinimas.

Minėtų teorinių metodų naudojimas moksliniame darbe suteikia galimybę kurti naujas idėjas kaip mąstymo rezultata. Mokslinės literatūros analizės ir apibendrinimo metodas pritaikyti analizuojant mokslininkų nuomones apie žmogaus orumo sampratą, parodant jos ryšį su garbės etine kategorija, įvertinant žmogaus poreikį į orumą kaip savigarbos apsaugą. Lyginamosios analizės metodas suteikė galimybę lyginti informaciją, gautą iš skirtingų autorių. Lyginant objektas buvo suskaidomas į dalis, išskiriami ypatumai (žr. 1 lentelę ir 2 lentelę). Teisės aktų analizės metodas naudotas studijuojant LR Konstitucijos straipsnius apie žmogaus orumo neliečiamumą.

Skirtingos orumo sampratos

Pirmiausia reikia atsižvelgti į žodžio „orumas“ ir iš jo kilusių predikatų (vertas, nevertas, orus, neorus, pažemintas ir kt.) vartojimą (Tiedemann, 2010). Šiandieninėje kalboje žodis „orumas“ vartojamas įvairiomis reikšmėmis.

Peter Schaber (2012) pristato svarbų skirtumą tarp prigimtinio ir sąlyginio orumo sampratų. Prigimtinio orumo samprata kilusi iš Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos (1948), kurios preambulėje kalbama apie visų žmonių šeimos narių prigimtinių orumą. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1992) skelbia, kad „*kiekvienas žmonių bendruomenės narys turi prigimtinių orumą, o žmogaus orumas yra svarbiausias teisių šaltinis, nes žmogaus teisės kyla iš žmogaus asmenybei būdingo orumo*“. Konstitucinis Teismas (1998) pažymi, kad „*iš prigimtinių teisių tarptautinė bendruomenė išskiria žmogaus gyvybę ir orumą. Žmogaus gyvybė ir jo orumas sudaro asmenybės vientisumą, reiškia žmogaus esmę. Gyvybė ir orumas yra neatimamos žmogaus savybės, todėl negali būti traktuojamos atskirai*“. Taigi žmogaus gyvybė ir orumas išreiškia žmogaus vientisumą ir jo nepaprastą esmę, vertinami kaip ypatingosios vertybės.

Atsižvelgiant į konstitucinį pagarbos žmogaus orumui ir jo apsaugos principą, turimas omenyje prigimtinis orumo supratimas. Lietuvos Respublikos Konstitucija teigia, kad žmogaus orumą gina įstatymas, kad draudžiama žeminti žmogaus orumą ar kėsintis į jį, kad būtina apsaugoti žmogaus orumą, kitaip sakant, žmogaus orumas niekada negali būti prarastas.

Prigimtinis orumas reiškia idėją, kad visi žmonės turi teisę, kad jų orumas būtų gerbiamas vien todėl, kad jie yra žmonės. Pagal Venckienę (2009, p. 46), „*žmogaus orumo apsauga, tai siekis apginti žmogaus būtį, kuri smarkiai pranoksta individualų gyvenimą. Teisės į asmens orumą yra galimybė visuomenėje realizuoti prigimtines savybes, tokiu būdu susikuriant socialinį vertingumą*“. Priešingai, sąlyginis orumo supratimas reiškia ypatingą reikalavimą į pagarbą, kuris yra susijęs su iškilėmis, ypač garbingomis pareigomis (pvz., prezidento, vyskupo orumas ir kt.), arba su asmeniniais pasiekimais (nuopelnų orumo samprata).

Įgimto orumo supratimas būtinai turi universalumo ir lygybės požymių, t. y. vienodai taikoma visiems žmonėms. Priešingai, sąlyginio orumo samprata tarnauja socialinei gradacijai ir hierarchizavimui. Reikalavimas į orumą suprantamas kaip socialinė garbė, kuri suteikiama ypač nusipelnusiems žmonėms. Tai gali būti pvz. ypatingas sportinis ar meninis pasiekimas, pavyzdinė charakterio stiprybė arba sėkmingas asmenybės ugdymasis (Luhmann, 1999), pavyzdžiui, kalbant apie žmogų, kuris oriai išstveria likimo smūgius, sunkią ligą ir su ja susijusį skausmą. Tai taip pat apima gebėjimą neleisti jausmams (ypač baimei) valdyti asmenį, o asmens gebėjimą valdyti save. Orumo samprata sietina su tam tikra fizinės laikysenos idėja, t. y. laikytis sudėtingose situacijose aukštai iškėlus galvą ir drąsiai žvelgiant, judėti pirmyn mažais žingsniais be panikos. Taigi sąlyginis orumas apibūdina pagarbos poziciją, kurią žmogus turi užsitarnauti savo elgesiu. Paprastai jis dažnai derinamas su terminu garbė.

Pagal Vaišvilą (2005, p.53), orumas yra suprantamas kaip žmogaus vertingumas, kuris kyla iš žmogaus gebėjimų tinkamai prisitaikyti ir gyventi visuomenėje. Autorius išskyrė du žmogaus vertingumo lygius: „*pirmasis lygis – vertingumas, kuris kyla iš formalaus asmens pripažinimo teisės subjektu, vertingumas visiems vienodas, nes įgyjamas iš pačios visuomenės be asmens pastangų (asmeninių pareigų vykdymo). Antrasis lygis – individualus žmogaus socialinis vertingumas, kurį asmuo gali susikurti tik pareigų vykdymu, reikalaujančių visuomenės grįžtamųjų pastangų. Atsižvelgiant į lygius, teisė į orumą skirstoma į du egzistavimo būdus, tai teismo ir subjektinės teisės*.“ Šias mintis atliepia ir toliau pateikiami filosofo Tzvetan Todorov (1998) teiginiai.

Tiek orumas, tiek garbė kyla iš to, kad žmonės yra socialinės būtybės, kurios gali gyventi tik žmonių bendruomenėje. Noras būti pripažintam kitų yra pagrindinis žmogaus veiklos motyvas. Filosofas Tzvetan Todorov (1998) teigia, kad žmogaus pripažinimo poreikis įgyja dvi skirtingas formas. Viena vertus, žmogus siekia savo vertės patvirtinimo, kurį jis gali gauti tik per kitų žmonių žvilgsnį. Tai socialinės garbės troškimas, kuris skatina konkurenciją ir kovą dėl garbingiausių pozicijų. Antra vertus, pastebi Todorov, kad kova dėl garbės nėra svarbiausia kovos dėl žmogaus pripažinimo forma. Veikiau tai yra noras būti pastebėtam ir matomam, kas jau atsiskleidžia ankstyvoje vaikystėje, kuomet dar žindomi kūdikiai stengiasi atkreipti motinos žvilgsnį į save. Siekiant ugdyti save, tobulėti kaip asmenybei, žmonėms reikia kitų žmonių žvilgsnio tarsi „veidrodžio“, t. y. kitų asmenų patvirtinimo apie jų egzistenciją. Todėl gerbti save kaip asmenį reiškia gerbti kitus (Todorov 1998). Todėl Todorov skiria tarp orumo kaip mūsų būties (buvimo) pripažinimo ir garbės kaip mūsų vertės patvirtinimo (žr. 1 lentelė).

1 lentelė. Orumas ir garbė (pgl. Todorov, 1998)

Žmogaus pripažinimo lygmenys	Mūsų būties pripažinimas: būti laikomu, „matomu“ žmogumi	Mūsų vertės patvirtinimas: įvertinti įgūdžiai ir pasiekimai
Visuomeninė reikšmė	Žmogaus orumas kaip politinis ir teisinis pripažinimas	Garbė, prestižas kaip nuveiktų darbų, pasiekimų kokybė
Noro būti pripažintam trikdžiai	Nuvertinimas dėmesio nekreipimas, pašaipos, paniekinamas elgesys	Atmetimas nuolatinė kritika, netgi kova

Meškauskaitės (2004, p.258) nuomone, „*orumas suprantamas, kaip savęs vertinimas, kurį lemia visuomenės asmens vertinimas. Orumas nėra tik subjektyvus savęs vertinimas, šio vertinimo pagrindinis kriterijus turi būti viešoji nuomonė apie asmenį. Įstatymas gina asmens garbę ir orumą kaip asmens moralinį vertinimą, bet toks gynimas asmeniui garantuoja tik tokį vertinimą, kokį asmuo savo veiksmais ir poelgiais pats užsitarnavo, o ne tokį kokį asmuo įsivaizduoja.*“ Minėtas mintis galima būtų apibendrinti rašytojo Seethaler (2022, p. 114) žodžiais apie žmogaus orumą: „*Be orumo žmogus yra niekas. Kol įmano, jis turėtų pasirūpinti tuo pats. Tačiau kai artėja prie pabaigos, orumą jam gali dovanoti tik kiti. Jis yra kitų žvilgsnyje.*“ Taigi orumo patvirtinimas ieškomas kitų žmonių žvilgsniuose kaip veidrodžiuose.

Reikalavimas į orumą kaip savigarbos apsauga

Panašiai, kaip ir minėtas filosofas Todorov, Avishai Margalita daro skirtį tarp orumo ir socialinę pagarbą (Margalit, 2012). Tai atitinka skirtumą tarp savigarbos, kurią žmogus turi tik dėl savo žmogiškumo, ir savivertės, kuri grindžiama žmogaus gebėjimais ir pasiekimais. Jovaišo (2004, p.73) nuomone, „*asmens orumas, tai paties žmogaus sugebėjimų, dvasinių ir dorovinių savybių, socialinio statuso, savo asmenybės įvertinimas.*“, kitaip tariant šiuo atveju orumas prilyginamas žmogaus savivertei. Remdamasis tuo, Margalit išskiria padorią visuomenę ir teisingą visuomenę. Visuomenė yra padori, kai jos institucijos nežemina joms pavaldžių žmonių. Margalit apibrėžia pažeminimą kaip „*visas elgesio ir elgesio formas, kurios suteikia asmeniui racionalų pagrindą jaustis, kad buvo pažeista jo savigarba.*“ (Margalit, 2012, p. 23). Margalit žeminimą skiria nuo jausmų įžeidimo, kurį apibrėžia kaip atsisakymą pripažinti veiklos rezultatus (žr. 2 lentelė). Jei kas nors negauna tinkamo atlygio už savo veiklą - profesinės pareigybės, atitinkamo atlyginimo ar paaukštinimo, tai yra teisingumo principų pažeidimas, taigi tai jausmų įžeidimas, bet ne orumo pažeidimas.

2 lentelė. Orumas ir socialinė pagarba (pgl. Margalit 2012)

Visuomenės tipas	Institucinio pripažinimo lygmuo	Pozityvus santykis	Negatyvus atribojimas
Teisinga visuomenė	Pagarba, garbė	Savivertės jausmas	Nėra jausmų įžeidimo iš institucijų pusės
Padori visuomenė	Orumo gerbimas	Savigarba	Nėra pažeminimo iš institucijų pusės

Kokios aplinkybės ar elgesys priveda prie žmogaus pažeminimo? Margalit apibrėžia pažeminimą iš institucijos pusės kaip laisvės ir savikontrolės praradimą, kai žmonėms taikomas valstybės režimas, kuris iš esmės kvestionuoja jų apsisprendimą. Tačiau jis mano, kad esminis kriterijus įtrauktas į žmogaus pažeminimo apibrėžtį laikytinas „atskyrimas“. Pagal šią apibrėžtį orumo pažeidimą sudaro „*individuo ar grupės išstūmimas iš žmonių bendruomenės*“ (Margalit, 2012, p. 131). Margalit turi omenyje kolonialistines, rasistines ir karines struktūras bei jų elgesį: kolonializmo kontekste dominuojančios tautos nariai ignoruojami kaip individai; žmogus žiūri pro juos, jų nepastebi, jie neskaitomi žmonėmis. Rasistinės nuostatos stigmatizuoja kitų etninių grupių narius kaip žemesnius, kaip ne žmones. Karinė propaganda demonizuoja priešą ir jį dehumanizuoja. Dėl atitinkamų grupių mentalinio išstūmimo iš „žmonių šeimos“ tampa įmanomas ir nežmoniškas elgesys. Tačiau kito pažeminimas nežmoniškai su juo elgiantis suponuoja būtent pažemintojo žmogiškumą (Margalit, 2012, p. 137). Gyvūnų negalima žeminti, su jais galima tik žiauriai elgtis. Pažeminimas yra psichinis žiaurumas, nukreiptas į auką, kuri gali save gerbti - tik dėl to ji gali būti žeminama. Taip Margalit teigia, kad net ir žeminantis asmuo negali nesuvokti savo aukos kaip žmogaus. Kas žvelgia į žmogaus veidą, mato žmogų, o ne gyvūną ar mašiną. Margalit (2012, p. 140) pavyzdžiu paima Heinrich Himmler slaptąją „Poznanės kalbą“, kuri buvo pasakyta 1943 m. Lenkijos Poseno miesto rotušėje (Poznanė), tada buvusioje Vokietijos Reicho dalyje. Himmler kalboje teigia, kad masinėse žydų žudynėse susiduriama su stipria psichologinio pasipriešinimo našta, kurią gali „išverti“ tik nedaugelis. Teiginys „(...) kad žmonės gali laikyti kitus, elgtis su kitais tarsi jie būtų daiktai, mašinos ar gyvūnai, bet (...) iš tikrųjų pastarieji juk nėra nei daiktai, nei mašinos, nei gyvūnai, o tai liudija apie jo karių našta, kurią sunku išgyventi“ (cit. pgl Margalit, 2012, p. 116).

Žemindamas smurtautojas siunčia aukai signalą, kad ji toli gražu nevaldo situacijos. Taip žeminantis asmuo parodo savo absoliučią galią. Tačiau Margalit (2012) pabrėžia, kad sprendimas, ar konkretus institucinis veiksmas yra orumo pažeidimas, negali priklausyti nuo kaltininkų motyvacijos, bet turi būti nustatomas tik pagal nusikaltimo požymius. Orumo atėmimas, sistemingas asmenų ar grupių dehumanizavimas, kas įgalina atskirus žmogaus pažeminimo veiksmus, sukuria pagrindą fizinei prievartai ir galiausiai taip pat teisės į gyvybę paneigimą ir fizinį sunaikinimą. Mintys apie žmogaus orumą holokausto ir pasikartojančių genocido atvejų fone, anot Margalit (2012), visų pirma turi funkciją ginti žmonių teisę į gyvybę.

Kapust (2009, p. 297) pažymi, kad „*kai žmogus negali išreikšti ar pateikti savo orumą atitinkančio įvaizdžio, jis susiduria su didesniais kėsanimosi į jo orumą pažeidimų pavojais.*“ Pasak Margalit (2012), tai, kad padori visuomenė neturi pažeisti savo narių savigarbos, taip pat reiškia, kad ji turi ne tik pagarbiai elgtis su žmonėmis kaip su individais, bet ir gerbti jų priklausymą tapatybę formuojančioms grupėms.

Margalit (2012) išskiria tapatybę kuriančioms grupėms būdingus bruožai: 1. jas sieja bendra kultūra; 2. jos socializuoja savo narius į šią kultūrą; 3. priklausomybė atsiranda dėl abipusio pripažinimo ir yra 4. svarbi narių savęs suvokimui; 5. priklausomybė neturi nieko bendra su veiklos rezultatais ir 6. išreiškiama simboliais, apeigomis ir ritualais. Tapatybę

kurianti grupė šia prasme gali būti, pvz., religinė bendruomenė, etninė grupė arba homoseksualų bendruomenė mieste. Visuomenė, nuvertinanti tokią tapatybę formuojančią grupę, gėdijasi žmonių, dėl jų priklausomybės šiai grupei. „*Kai visuomenės institucijos priverčia žmones gėdytis jų tapatybę formuojančios priklausomybės (...), tai nėra laikytina padoria visuomene*“ (Margalit 2012, p. 163). Grupės nariai nukentia dėl esminio savo žmogiškojo identiteto bruožo ir tokiu būdu pažeidžiama jų savigarba.

Ekstremalus skurdas taip pat kenkia savigarbai. Padori visuomenė, pasak Margalit (2012, p. 38) turi sukurti politines institucijas, kurios užtikrintų, kad galingos rinkos ekonomikos institucijos nežemintų žmonių. Kitas pažeminimas - politinė diskriminacija, kuomet tam tikroms žmonių grupėms atimamos teisės dalyvauti politikoje, pavyzdžiui, motyvuojant tuo, kad moterys, darbininkai, juodaodžiai ar arabai dėl savo mąstymo gebėjimų ar moralinės brandos negali dalyvauti politikoje. Tokiais atvejais Margalit išvelgia pažeminimą dėl to, kad su suaugusiaisiais elgiamasi kaip su vaikais, kuriais reikia rūpintis. Pagarba reikalauja, kad nebūtų „antrarūšių piliečių“ (Margalit, 2012, p. 188).

Iš esmės tai yra klausimas, kaip nepažeisti žmonių savigarbos. Tie, su kuriais elgiamasi žeminančiai, reaguoja su gėdos jausmu, nes jų, kaip žmonių, vertė yra sumenkinama. Tačiau auka neturi jokios racionalios priežasties jausti gėdą. Kodėl jis turėtų priimti kankintojo, neigiančio jo, kaip žmogaus, vertę, požiūrį? Savigarbos požiūriu tikimasi, kad „*auka turėtų bent jau jausti pasibjaurėjimą ir pasipiktinimą žmonėmis, kurie pamina jos teises*“ (Margalit, 2012, p. 54). Tačiau patirtis rodo, kad sistemingas teisių atėmimas ir spauda gali sunaikinti savigarbą ir savo teisių suvokimą, todėl auka susitapatina su smurtautojo požiūriu. Tada jie gali manyti, kad „užsitarnavo“ šio žeminančio elgesio dėl savo menkavertiškumo arba netinkamo elgesio. Šis reiškinys labai dažnas tarp seksualinio smurto aukų. Margalit pabrėžia spaudos pasekmes: „*Žmonės, turintys žemą socialinį statusą („vergai“), negali išsilaisvinti iš pažeminimo, išskeldami šeiminingą už savo vidinio pasaulio ribų - jie internalizavo šeiminingą*“ (Margalit, 2012, p. 43). Šis engėjo internalizavimas lemia nuolankų ir paklusnų elgesį, kuris tarsi sutrypia žmogaus tapumą savimi ir taip pat pasireiškia atviresniais savęs ignoravimo požymiais.

Šioje vietoje svarbu sugrįžti prie skirtumo tarp prigimtinio ir sąlyginio orumo. Schaber (2012) pabrėžia griežtą šių dviejų sąvokų atskyrimą ir neįtraukia į prigimtinio orumo sampratą sėkmingo savęs vaizdavimo idėjos, kuomet akcentuojamas „orus“ savęs fizinis pateikimas. Šiuo griežtu atskyrimu siekta užkirsti kelią tam, kad dėl konkretaus, nepagarbaus žmonių elgesio jiems nebūtų atimta teisė į pagarbą. Tačiau Margalit (2012) aiškiai nurodo priešingą ryšį: pagarbą (prigimtiniam) orumui ir žeminimo vengimas yra būtinos sąlygos, kad žmogus gerbtų save ir galėtų šią savigarbą rodyti išoriniam pasauliui, turėdamas orų habitus. Tiedemann, remdamasis nacionalsocialistinių koncentracijos stovyklų, moterų lytinių organų žalojimo ir prievartavimo pavyzdžiais, parodo, kaip žmonės praranda savo tapatybę, nes patiria bejėgiškumą ekstremalaus smurto sąlygomis (Tiedemann 2010, p. 325). Tai rodo, kad savigarba, kuri suprantama kaip orumas, iš tiesų yra ne tik pažeidžiama, bet net ir sunaikinama. Būtent dėl šios priežasties teisė į asmens orumą turi būti laikoma neliečiama ir saugoma.

Išvados

Moralės ištakos stebimos žmonių socialiniame gyvenime. Žmogus yra kartu ir individuali (atskira, nepakartojama), ir visuomeninė būtybė (socialinio junginio narys). Toks žmogaus padėties dvilypumas sąlygoja moralės reikalingumą. Moralė bando suderinti asmeninius ir visuomeninius interesus. Tiek orumas, tiek garbė kyla iš to, kad žmonės yra socialinės būtybės, kurios gali gyventi tik žmonių bendruomenėje. Žmogaus noras būti pripažintam kitų žmonių, veikia jį motyvuojančiai. Žmogaus pripažinimo poreikis įgyja dvi skirtingas formas: siekis savo vertės patvirtinimo ir siekis savo būties patvirtinimo. Tuomet, kai kalbama apie savivertę, atsiranda ir garbės etinė kategorija. O kalbant apie žmogaus būties pripažinimą, turima galvoje žmogaus orumas kaip politinis ir teisinis pripažinimas.

Pagarba žmogaus prigimtiniam orumui yra būtina sąlyga, kad žmogus gerbtų save ir galėtų šią savigarbą rodyti išoriniam pasauliui. Savigarbą, kuri suprantama kaip orumas, galima pažeisti, ar net sunaikinti. Žmogaus orumas lemia žmogaus teises į sveikatą, laisvę, asmens neliečiamybę, apsaugą. Žmogaus orumas yra universalios teisės, kurią turi kiekvienas žmogus nepriklausomai nuo religijos, lyties, rasės, pilietybės, išsilavinimo, todėl žmogaus orumas nėra individuali žmogaus savybė.

Literatūra

1. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ - Valstybės žinios, 1998, Nr. 109-3004.
2. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 1950-11-04, Valstybės žinios, 1995-05-16, Nr. 40-987, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19841>
3. Habermas, J., 2011. Das Konzept der Menschenwürde und die realistische Utopie der Menschenrechte. In: Habermas, J. (Hg.): *Zur Verfassung Europas. Ein Essay*. Berlin: Suhrkamp Verlag, p.13-38.
4. Jovaišas, K., 2004. Žmogaus garbė ir orumas: interpretavimo ir gynimo problemos. *Teisės problemos*, Nr. 1 (43), p. 71-90.
5. Jungtinių tautų chartija, 1945-06-26, Valstybės žinios, 2002-02-13, Nr. 15-557, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.160266?jfwid=pd6eq7mgf>
6. Kaminskaitė, R., Paurienė, G., 2021. Violation of the honour and dignity of a police officer: prevalence of the phenomenon and its ethical aspects // *Visuomenės saugumas ir viešojo tvarka: mokslinių straipsnių rinkinys*. Kaunas: Mykolas Romeris universitetas. Viešojo saugumo akademija, p. 50-59.
7. Kapust, A., 2009. Das Untastbare: Menschenwürde im internationalen Vergleich der Rechtsordnungen. In: Gröschner, R., Lembcke, O. W. (Hg.): *Das Dogma der Untastbarkeit- eine Auseinandersetzung mit dem Absolutheitsanspruch der Würde*. Tübingen: Mohr Siebeck Verlag, p. 175-214.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucija, Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014 (1992-11-30), <https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>

9. Luhmann, N., 1999. *Grundrechte als Institution*. 4 Aufl. Berlin: Duncker&Humblot Verlag.
10. Margalit, A., 2012. *Politik der Würde. Über Achtung und Verachtung*. Berlin: Suhrkamp Verlag.
11. Meškauskaitė, L., 2018. *Žiniasklaidos teisė. Visuomenės informavimo teisė: teoriniai ir praktiniai aspektai*. Registrų centras.
12. Schaber, P., 2012. *Menschenwürde (Grundwissen Philosophie)*. Stuttgart: Reclam Verlag.
13. Seethaler, R., 2022. *Laukas*. Vilnius: baltos lankos.
14. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, 1966-12-19, Valstybės žinios, 2002-08-02, Nr. 77-3288, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.174848>
15. Tiedemann P., 2010. *Menschenwürde als Rechtsbegriff. Eine philosophische Klärung (Menschenrechtsklärung der Universität Potsdam, Bd. 29)*. 2 Aufl. Berlin: BWV Verlag.
16. Todorov, T., 1998. *Abenteuer des Zusammenlebens. Versuch einer allgemeinen Anthropologie*. Frankfurt a. M.: Psychosozial-Verlag.
17. Vaišvila, A., 2014. Žmogaus orumas ir teisė į orumą teisinio personalizmo požiūriu: nuo statiškojo prie tampančiojo orumo sampratos. *Jurisprudencija*, 2005, t. 71(63); 49–61
18. Venckienė, E., 2009. *Žmogaus orumas kaip teisinė kategorija*. Daktaro disertacija Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Mykolo Romerio universitetas.
19. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, 1948-12-10, Valstybės žinios, 2006-06-17, Nr. 68-2497, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.278385>
20. Will, R., 2004. Christus oder Kant. Der Glaubenskrieg um die Menschenwürde. In: *Blätter für die deutsche und internationale Politik 10*, Blätter Verlagsgesellschaft mbH, p.1228-1241.

HUMAN DIGNITY AS THE BASIS OF HUMAN RIGHTS

Giedrė Paurienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary

The article analyses from a theoretical point of view, how is the concept of human dignity perceived in its relationship with human honour? Is a person's need for dignity related to the protection of his self-esteem? The topic of human dignity, his honour, self-respect is not discussed enough from an ethical point of view, so the novelty of the topic is based on the need to discuss in more detail the ethical aspect of human dignity as the basis of human rights. Research object: ethical aspect of human dignity as the basis of human rights. The purpose of the study: to reveal the ethical aspect of human dignity as the basis of human rights. Research tasks: 1. Discuss the concept of human dignity, showing its connection with the ethical category of honour; 2. Assess a person's need for dignity as a protection of self-respect. Research methods: scientific literature analysis method, legislation analysis method, comparative analysis method, generalization.

The article presents the difference between the concepts of natural and conditional dignity. Considering the constitutional principle of respect for human dignity and its protection, the natural understanding of dignity is meant. The Constitution of the Republic of Lithuania states that human dignity is protected by law, that it is forbidden to humiliate or infringe on human dignity, and that it is necessary to protect human dignity, in other words, human dignity can never be lost. Natural dignity refers to the idea that all people have the right to have their dignity respected simply because they are human. In contrast, the conditional understanding of dignity refers to a special claim to respect, which is associated with prominent, especially honourable positions (e.g., the dignity of a president, bishop, etc.) or with personal achievements (the concept of merit dignity). The understanding of inherent dignity necessarily has features of universality and equality, i. e. applies equally to all people. In contrast, the concept of conditional dignity serves social gradation and hierarchization. The demand for dignity is understood as a social honour that is given to especially deserving people. Conditional dignity thus describes a position of respect that a person must earn through their behaviour. Usually, it is often combined with the term honour. The article also discusses the difference between dignity and social respect. This corresponds to the difference between the self-esteem that a person has only because of their humanity, and the self-worth that is based on a person's abilities and achievements.

Ethics is the science of human morality, and the origins of morality are observed in people's social life. A person is both an individual (separate, unique) and a social being (a member of a social unit). Such a duality of the human situation determines the necessity of morality. Morality tries to harmonize personal and social interests. Both dignity and honour arise from the fact that people are social beings that can only live in a human community and one's desire to be recognized by others motivates him. A person's need for recognition takes two different forms: the quest for validation of one's worth and the quest for validation of one's existence. Then, when it comes to self-worth, the ethical category of honour also appears. And when we talk about the recognition of human existence, we mean his dignity as a political and legal recognition. Respect for the natural dignity of a person is a necessary condition for a person to respect himself and be able to show this self-respect to the outside world. Self-respect, which is understood as dignity, can be damaged or even destroyed. Human dignity determines human rights to health, freedom, inviolability, and protection. Human dignity is a universal right that every person has regardless of religion, gender, race, citizenship, or education, therefore human dignity is not an individual property of a person.

Keywords: human dignity, self-respect, honour, human rights, ethics.